

תפיסת האיום הימי הערבי לפני ובמהלך מלחמת העצמאות

מאת: ענת קדרון

פרק (ב') מעבודת גמר לתואר 'מוסמך' בנושא הקמת חיל הים, בהדרכת פרופ' יואב גלבר
אוק. 2000, מכון הרצל לחקר הציונות ולימודה – אוניברסיטת חיפה

הגדרת האיום הימי על ישראל, היא אשר הכתיבה כמובן את התכניות לחימוש והכשרה של החיל. תפיסת האיום הימי נגזרת מתחושת האיום הכולל על המדינה הצעירה, ועל זו היו הדעות חלוקות. ההבדלים היו בעיקר בין אלו אשר המשיכו וראו את הכח הערבי ישראלי ככח המאיים המרכזי, בהמשך לתקופת המנדט (ובראשם הנהגת הפלמ"ח), לבין אלו אשר ראו את האויב המרכזי במדינות ערב – בעיקר בן גוריון. החל מסיום מלחמת העולם השנייה, נתפסה ה'הגנה' גם כנלחמת בבריטים, בסיוע למאבק המדיני בהם. למאבק זה כווננו מירב הפעולות היזומות של ארגון המחותרת. ה'הגנה' היתה עסוקה בשנים אלו בעליה, ההעפלה והתישבות (ובניהול מאבק כנגד 'הפורשים').

הכח הימי של הפלמ"ח – הפלי"ם, נבנה בהתאם לתפיסת האיום של ה'הגנה', ומטרותיו הותאמו למאמץ העיקרי של הישוב עם סיום מלחמת העולם השנייה: מאבק לעליה חופשית וכינון ישות יהודית עצמאית בא"י (וראה בפרק א' [הערת מערכת אתר הפלי"ם: פרק א' עוסק בפלי"ם, ומפורסם באתר בגל 'אנו אנו הפלי"ם']). הגדרת האויב הנובעת ממטרות הפלי"ם הוא האויב הבריטי. האויב הערבי המקומי הוצנע בשלב זה של הגדרת האיום הימי על ישראל. בהתייחסות עתידית ראו בהגנה ובפלי"ם את הערבים הפלשתינאים כאויב העתידי¹.

החל מ 1943 החל לזרום למטה ה'הגנה' מידע מודיעיני בדבר התגברות המגמה הפאן ערבית בקרב מדינות ערב. בועידה המכונה באלכסנדריה, בספטמבר 1944, היתה שאלת א"י שאלה מרכזית בדיונים. (במרץ 1945 הוקמה הליגה הערבית). המידע נאסף דרך צינורות המודיעין, אולם גם ע"י איסוף פרסום תעמולה בעיתונות הערבית והצהרות של ראשי המדינות. חרף המידע הזה, שללה ה'הגנה' את הסבירות של מתקפה ערבית כוללת על הישוב. האיום הערבי נתפס כאיום מקומי בלבד, ומאמץ רב הושקע בתכנון ההתנגדות לבריטים. הידיעות שזרמו על התעצמות ערבית ועל פלישה אפשרית נתפסו כחלק מנסיון הפחדה בריטי. התייחסות להתגבשות הפוליטית הפאן ערבית ולהצהרות הערביות בנוגע למחויבות המדינות לערביי א"י (וראה בהמשך) נתפסו כמלחמת עצבים מצד מנהיגי ערב. החשש, ככל שהיה קיים ממעורבות צבאית ערבית, התייחס לאפשרות של תגבור כוחות בלתי סדירים לכח הערבי הארצישראלי.²

¹ וראה בפרוט בפרק א'.

² אוסטפלד ז', צבא נולד, הוצ' משהב"ט, 1994. עמ. 7. (להלן: אוסטפלד, צבא נולד).

בשנים 1945-1946, כאשר התגבשה במדינות ערב תפיסה של איום ערבי כולל על הישוב³ התמקדה ה'הגנה' במאבק כנגד הבריטים. זו התקופה בה קמה "תנועת המרי", ומבחינת הפלי"ם זו תקופה של פעילות חבלה כנגד ספינות בריטיות, ופעילות ההעפלה בשת"פ עם המוסד לעליה ב'. בספטמבר 1945 התקבלה "תכנית ב'" שכוונה לאור זאת ללוחמה זעירה אולם בהיקפים נרחבים לעומת 1936-1939. במאי 1946 הורחבה ושוכללה תכנית ב', אולם עדיין נשענה על כח בריטי חזק בארץ, ועל לוחמה כנגד הכח הערבי המקומי (עם התיחסות לתגבורת של לוחמים לא מאורגנים מארצות ערב השכנות). מענין לציין כי באותו חודש התקימה ועידה כלל ערבית במצרים שציינה במפורש מחויבות אופרטיבית כלל ערבית לערביי א"י, וראה בהמשך.

לערביי הארץ לא היה צי ראוי לשמו, ולכן ראיתם כאויב המרכזי בהתיחס לכוחות הערביים הכתיבה תפיסה ימית המבוססת על כוחות נחיתה, תובלה ולוחמה חופית. תפיסה זו כאמור, גם מכוונת לעזרת פעילות ההעפלה הממוקדת במאבק כנגד הבריטים. גם באמצע 1947 היו ב'הגנה' רק בודדים אשר היו מוכנים לראות את האיום הערבי הכולל כאיום המרכזי (יוחנן רטנר היה אחד האנשים שכן היו שותפים לראית הצורך בהתארגנות אחרת, וראה בהמשך). ההנחה היתה כי הנסיון שנרכש, יחד עם עוז הרוח, היזמה והנחישות של הלוחמים אינם שקולים כנגד שום דבר, וכי יש להמשיך ולהשקיע את המאמץ להתחמשות ומקצועיות על בסיס הקיים.

בן גוריון ראה את הדברים באור שונה בשלב מוקדם מאוד. כבר ב1936 הוא כתב ביומנו כי "אנו עומדים בפני סכנת מלחמה עולמית ואי אפשר לדעת מה יהיה מצבה של אנגליה במקרה זה ואם תוכל להגן עלינו. הסכנה הצפויה לנו הינה לא פרעות אלא השמדה, כי התוקפים לא יהיו ערביי ארץ ישראל בלבד אלא אולי עירק וסעודיה, ועלינו להסיק מסקנה פוליטית וצבאית.. עלינו להאחז בים..להאחז בהרים..להקים בארץ תעשייה מתאימה למען לא נהיה תלויים בחו"ל".⁴ בשנים ההם הוביל קו מחשבה זה את בן גוריון להכרה כי יש להאבק על הקמת מדינה עברית (ומכאן לתכנית בילטמור שהתפרסמה ב1942). בן גוריון המשיך כל הזמן לפתח את הקו על פיו מדינה לא תקום ללא מאבק צבאי, והוא יהיה מול כוחות צבאיים מסודרים של ארצות ערב, ולכך יש להתכונן.

בשנות ההתגבשות הערבית בן גוריון לא עסק בתיק הבטחון. לאחר מלחמת העולם עיקר מאמציו היו מופנים לגבוש התכנית המדינית וקליטת שארית הפליטה, והוא נעדר רבות מהארץ. לאחר קבלת תכנית בילטמור הוא שב ומעלה את הטענה כי המדינה תקום רק לאחר מאבק צבאי. בקונגרס הציוני הכל'ב בדצמבר 1946 הוא טוען כי: "הבעיה הראשית היא בעית בטחון... אין זו כידוע לכם בעיה חדשה בארץ. אולם זו הוצגה עכשיו בנסיבות חדשות ושונות לגמרי..עכשיו אנו עומדים לפני מצב חדש לגמרי. א"י מוקפת מדינות ערביות עצמאיות. אלו הן מדינות שיש בזכותן לרכוש ולייצר נשק, להקים צבאות ולאמן

³ סוגיה זו אינה מענינה של עבודה זו, וראה בהרחבה אצל שם, עמ. 8-9.

⁴ שם, עמ. 15.

אותם..התקפת ערביי א"י אינה מסכנת את הישוב העברי, אולם יש סכנה שהמדינות הערביות השכנות ישלחו את צבאן לתקוף את הישוב ולהשמידו".⁵ (כפי שכבר נכתב, היו עוד בודדים שהכירו בסכנה של מתקפה ערבית כוללת, כגון יוחנן רטנר ומרדכי קפלן. רטנר אמר כי: "אנחנו צריכים לקחת בחשבון צבא זה או אחר, אם לא קואליציה של צבאות ערב, ולהכין תכנית פעולה נגדם"⁶, אולם בפועל לא נערך כל עדכון בתכניות ה'הגנה'.

בן גוריון הסתמך מעבר למידע המודיעיני הצבאי, גם על מדיניות שנקטו אז מדינות ערב החל מתעמולה בעולם המערבי להגברת המודעות לבעיה הפלשתינאית, דרך נסיונות בפועל לבלימת המפעל הציוני, כגון רכישת קרקעות בא"י למניעת מכירתן ליהודים, חרם כלכלי על הישוב היהודי ועוד. החל ממצחית '46, לאחר פרסום דו"ח הועדה האנגלו אמריקאית (ראשון במאי 1946) היו מספר כינוסים ערביים שמטרתם קביעת מדיניות אחידה⁷:

♦ סוף מאי 1946 - כינוס באינשאס, ארמון המלך פארוק במצרים: כינוס מלכי ארצות ערב ונשיאיהן. מטרת הכינוס, שהיה ראשון מסוגו בערב היתה הבעת דאגה לגורל ערביי פלסטינה.⁸ קביעת המצע האידאולוגי הערבי, כמשקל נגד למצע הציוני. הקביעה הערבית אומרת כי העולם הערבי דואג לכל העמים הערביים אשר עדיין נמצאים תחת שלטון זר, ופלסטין היא חלק בלתי נפרד מעולם זה. הסכנה הציונית הינה לכל ארצות ערב ועמי האסלאם, ולכן יש לגייס כנגדה את כלל העולם המוסלמי. על מדינות ערב לפעול למען השגת עצמאות לפלסטינה וכינון ממשלה עצמאית בה. כמו כן נאמר כי אם תאושר מדיניות עוינת כלפי פלשתינה (והכוונה כלפי האוכלוסיה הערבית) ינקטו כל האמצעים להגן על קיומה. (ללא פירוט, אבל תוך הפניה הן ללחץ פוליטי וכלכלי על בריטניה וארה"ב, הן לעזרה כלכלית וצבאית לערביי פלסטין.) ההנחה כי בעית ערביי פלסטינה היא בעית העולם המוסלמי כולו, וכי היא מחייבת פעילות הגנתית כלל ערבית, מעמידה ללא צל של ספק את מדינות ערב כגורם איום ראשון במעלה. נוספת לזאת ההכרזה שנוסחה עם סיום הועידה שקראה להילחם בכל מה שיש בו כדי לקפח את זכויותיהם של ערביי פלסטינה. וביתר פירוט נוסחו התביעות הבאות: הפסקת עליה יהודית מוחלטת. מניעת העברות קרקע מידיים ערביות לידי יהודים. הגשמת עצמאות פלסטין והקמת ממשלה בה שתכבד זכויות תושביה **החוקיים** (ההדגשה אינה במקור) ללא הבדל גזע או דת.

⁵ שם עמ. 16.

⁶ שם, עמ 9.

⁷ החלטות הכינוסים מובאות מתוך: שגב ש' (תירגום), מאחורי הפרגוד, ועדה פרלמנטרית עיראקית על המלחמה בישראל, הוצ' מערכות, 1954. (להלן: שגב, מאחורי הפרגוד). וראה גם פירוט כל המהלכים הערביים אצל אוסטפלד, צבא נולד, עמ. 3-4, עמ. 11-12. פירוט נוסף, המתייחס רק לנקודת המבט הפלסטינית נמצא אצל

Khalidi, W., "The Arab Prespective", *The End of the Palestine Mandate*, Luis, R., & Stookey, R.W.(edt.), London, 1986.

⁸ שגב, מאחורי הפרגוד, עמ. 11.

◆ יוני 1946 - בלודאן, סוריה: שוב חוזרת התראה על מעורבות כלל ערבית בסכסוך הישראלי. אולם בוועידה זו עלו חילוקי דעות בין המדינות הערביות בדבר הפעולות בהן יש לנקוט להצלת פלסטינה⁹. מקור חילוקי הדעות היה ביחסים הכלכליים של חלק מהמדינות עם בריטניה וארה"ב. חילוקי הדעות חייבו את הליגה הערבית לחלק את החלטות הוועידה לפומביות וסודיות. הפומביות גרסו אחדות מופגנת (תוך התעלמות מאי נכונותן של חלק מהמדינות להשתתף בעול המאבק. החלטות אלו כללו במישור הפוליטי עמידה מפורשת מול בריטניה וארה"ב כי עמדתן מזיקה לידידות ולקשרים הטובים בין לבין מדינות ערב (זהו נוסח מרוכך). הפעלת לחץ פוליטי על בריטניה לבחון מחדש את שאלת פלסטין לפני הדיון על פלסטין בעצרת האו"ם הבאה. הוקמה ועדה קבועה בה יוצגו כל מדינות ערב, אשר ישבה בקהיר ותפקידה היה טיפול בבעיות פלסטין. הוקם ועד ערביי פלסטינה המוכר כמייצג את ערביי פלסטין.¹⁰ במישור התעמולתי הוחלט על הקמת ועדות או אגודות עממיות להגנת פלסטין בכל הארצות הערביות. הוצאת בולי דואר ובולי הכנסה בכל מדינה ערבית שתמורתם יוקדשו למאבק בפלסטין, ראית כל מוכרי קרקעות ומבריחי יהודים בפלסטין כבוגדים במולדת שיכולים לעמוד למשפט כפושעים בכל מדינה ערבית. כמו כן הוחלט על החרמת סחורות ציוניות. מצע פומבי זה הוא שהרכיב את תפיסת האיום המתגבשת. ההחלטות הסודיות של הוועידה לא היו מטבע הדברים חלק מתחושת האיום, אולם הן מענינות כשלעצמן. בנספח הסודי מצוין במפורש כי המצב בפלסטין עומד בפני התנגשות צבאית חריפה וכי על ערביי פלסטין לנקוט באמצעי כוח ("כמו הציונים") בכדי להגן על עצמם. ההתכתשות תעמיד את המדינות הערביות בפני מצב עדין ביותר מאחר והן לא תוכלנה למנוע תנועת התנדבות לעזרת האחים בפלסטין. כלומר בשלב זה אין מדובר על התערבות רשמית במקרה התנגשות. אם יחריפו היחסים עם הבריטים והאמריקאים "התגוננות מדינות ערב" תבוא לידי ביטוי ע"י הפעלת לחץ כלכלי, אי מתן זכויות כלכליים חדשים, עיון בביטול זכויות קימים ולחץ פוליטי הכולל אי תמיכה בכל הצעה בריטית או אמריקאית באו"ם. למעשה יש כאן המשך הקו עליו הוחלט באינשאס, אולם ללא אמירות ספציפיות מדי, בכדי לא להעמיק את הקרע בתוך הליגה. העירקים ציינו את אי שביעות רצונם מהחלטות הוועדה ע"י פרסום מסמך המשמר את זכותם לחופש פעילות, בנפרד מהליגה והחלטותיה¹¹

◆ ספטמבר 1947 - ועידת צופר בלבנון. התכנסה ביוזמת ראש ממשלת עירק בעקבות פעולותיה של ועדת החקירה שמינה האו"ם לפתרון בעית א"י. ראש ממשלת עירק תבע מימוש ההחלטות

⁹ מענין לראות כי מי שהובילה את הקו התוקפני כנגד הציונות וכנגד ארה"ב ובריטניה היא עירק. לבנון וסוריה ניסו לשמור על קו מינורי יותר מתוך חשש לפגוע באינטרסים עם ארה"ב ובריטניה. הנציג הסעודי טען כי יש להשלים עם ארה"ב ובריטניה ולא לסבך את תושבי פלסטינה בריב עימן, אם כי לא התנגד להחלטות הוועידה. במצרים אשר נתפסה בישראל כאיום הצבאי המרכזי ביותר לא היתה בשלב זה נכונות לעזור מעבר לתמיכה "מוסרית". מתוך רגב, מאחורי הפרגוד, עמ. 45. גם חאלידי מציין במאמרו את חילוקי הדעות בתוך העולם הערבי, ומדגיש במיוחד את היריבות בין עירק לבין סעודיה, אם כי הוא מפנה אצבע מאשימה אל הסורים, ש "במפתיע" תמכו בסעודים. P.111. "The Arab Prespective", Khalidi.

¹⁰ ישבו בוועדה זו ג'מאל חוסייני ואמיל גורי מהועד הערבי העליון, אחמד חלמי פחה ודר' תופיק אל - חאלדי מ"החזית הלאומית". מקום יו"ר הוועדה נשמר לחאג' אמין אל חוסייני, המופתי הגולה של ירושלים.

¹¹ P.111. "The Arab Prespective", Khalidi.

הסודיות של ועידת בלודאן, והחרפת קו המאבק. ההתנגדות הנחרצת של הנציג הסעודי (עירק וסעודיה היו הנפגעות העיקריות מפגיעה בקשרים הכלכליים עם ארה"ב ובריטניה שכן היו קשורות איתן בהסכמי סחר – נפט). בעקבות הוועידה הוחלט לפרסם שוב איגרת תעמולתית לעולם הערבי, שכללה חזרה על הפגיעה בערביי ישראל לה לא יוכל העולם הערבי להסכים ולכן "...מחליטה הוועדה להתנגד בכל האמצעים היעילים (ההדגשה אינה במקור) שבידה.. מדינות ערב הזהירו כבר את ועדת החקירה על התוצאה הרעה שיכולה להיגרם ע"י המלצה להקמת מדינה יהודית בפלסטין ועל אי השקט שיווצר במזרח התיכון כתוצאה מכך..¹² האיום כי ערביי א"י ילחמו גובה בהכרזת תמיכה כלל ערבית ובסיוע באנשים, כספים וציוד. (שוב אין איום מפורש בפלישה). כן הוחלט לשלוח איגרת סודית לארה"ב ובריטניה, ובה מוטלת עליהן האחריות להתפתחויות במזרח התיכון כולו, ומצורפות ההחלטות הסודיות בדבר המלצה לכל מדינות הליגה, כולל תימן הרחוקה לפעול לעזרת ערביי פלסטין בציוד, נשק, אנשים וכספים. לגבי הוצאה לפועל של החלטות ועידת בלודאן הוחלט לכנס את הליגה הערבית בקרוב.

♦ אוקטובר 1947 – מושב מועצת הליגה בעאלי בלבנון: מתכנסת לאור החלטת בריטניה לסגת מארץ ישראל. הוועדה מחליטה על דחיה כוללת של המלצות ועדת החקירה של האו"ם. שלילת הקשר החוקי והאחר של היהודים לארץ ישראל ולכן ראית כניסת יהודים כפלישה לא חוקית. בועדה עלה החשש כי עזיבת בריטניה תותיר את הכח היהודי בעמדת מפתח, עקב יכולת גיוס גבוהה וזריזה יותר של אנשים, ובהסתמך על עזרה אמריקנית, אלא אם כן תהיה התערבות יזומה מצד מדינות ערב.¹³ מוחלט להקים ועדה צבאית לבחינת שאלת פלסטין. הדיון נשא אופי אסטרטגי – טקטי. שתי החלופות שהועלו התייחסו לאפשרות להפעלת צבאות סדירים לשם כיבוש הארץ (זו היתה תביעת ירדן ועירק) או הפעלת כוחות בלתי סדירים שיהוו עזרה (גירסת סוריה, לבנון וגירסתו של המופתי שרצה לשמור על עצמאות הפלסטינים. ומענין להראות כאן כי גם ההערכה הישראלית היתה כי עזרה ערבית תהיה בצורת כוחות בלתי סדירים). בועידה סוכם כי "מומלץ למדינות ערב הגובלות עם פלשתיין, שתחלנה בהכנותיהן ותאפשרנה למדינות שאינן גובלות עם פלשתיין להשתתף בחובה זו... המועצה ממליצה בפני ממשלות הליגה – בהסתמך על החלטות קודמות, להגיש מיד עזרה חומרית ומוסרית לערביי פלסטין, כדי שיוכלו להגן על עצמם ועל קיומם.."¹⁴.

♦ פברואר '48 כינוס המושב השביעי של הליגה בקהיר, כבר על רקע מלחמת האזרחים בארץ והודעת הבריטים על פינוי קרוב. החלטות הוועידה חוזרות על רוח ועידת עאלי: "מדינות ערב תאחזנה באמצעים צבאיים לכל אורך גבולות פלסטין ואף תשתפנה את צבאותיהן הסדירים

¹² שגב, מאחורי הפרגוד, עמ. 49.

¹³ Khalidi, "The Arab Perspective". Pp.118 - 119.

¹⁴ שם, עמ. 54.

בשמירה על ערבותה של הארץ הקדושה".¹⁵ גם החלטות אלו התקבלו על רקע חילוקי דעות קשים בין מדינות הליגה.

התכיפות שבכינוסי הליגה הערבית והתקיפות שבאו לידי ביטוי בהצהרות הפומביות שהולידה היוו ללא ספק גורם מרכזי בבניית תחושתו של בן גוריון בדבר הצורך להיבנות לקראת התמודדות עם כוחות סדירים. יחד עם זאת חשוב לומר, כי למעשה אין באף אחת מההחלטות אמירה ברורה בדבר מעורבות סדירה במלחמה. כל ההחלטות (למעט מועידת קהיר בפברואר '48) מדברות על אי יכולת מניעה מהערבים להתגייס לעזרה, על תמיכה ממוסדת בנשק, ציוד ואנשים, על לחץ כלכלי ופוליטי על ארה"ב ובריטניה כדי למנוע את החלטת החלוקה – רק ההחלטה מפברואר '48 מדברת מפורשות על שיתוף הצבאות הסדירים בנעשה בפלסטינה, אולם אופרטיבית הוחלט עוד כי קודם לכן יש לכנס את הרמטכ"לים של צבאות ערב ב 12.3.48 להתיעצות, ורק אחרי שתוצאות מפגש זה ידונו ע"י הממשלות וע"י הועדה המדינית תתבצע ההתערבות הסדירה, כלומר יש עוד היסוס ונסיון "למשוך זמן" כדי לתת למאמצים הדיפלומטיים הזדמנות.

האחידות שבאה לידי ביטוי בהצהרות הפומביות יכלה להתפרש גם כהססנות, שכן למעשה אין כמעט הקצנה מעשית מועידה לועידה (שוב, למעט ועידת הליגה בקהיר). בפירסומי "הועדה הפרלמנטרית העיראקית לחקירת פרשת פלסטינה" שקמה בפברואר 1949¹⁶ עולה באופן חד התחושה העירקית כי מדינות ערב למעשה לא הציגו עמדה תקיפה ולא הצליחו להגיע לידי הסכמה בניהן. עירק מאשימה את חברותיה בהססנות עקב אינטרסים כלכליים (בעיקר את סעודיה), עד כדי חוסר איכפתיות ואדישות (בעיקר את מצרים), ואלו אשר גרמו לדעתה בסופו של דבר לכישלון מאמצי הלחץ הדיפלומטיים ולהדרדרות המצב הצבאי בא". התחושה העירקית כי חברותיה לליגה אינן מעונינות למעשה בפעולה אמיתית עולה גם בקריאת פרוטוקולי הישיבות והפירסומים מאותם הימים. טענה עיראקית נוספת מתיחסת לעובדה כי בצד הכרזות גדולות על התכוונות למלחמה, לא נעשו צעדים משמעותיים בכיוון זה. הפרשנות העירקית מיחסת למודיעין הישראלי ידיעה ברורה על הססנות ערבית זו. ידיעה כזו כפי הנראה לא היתה, ובן גוריון בחר לפרש את ההקצנה הערבית שבאה לידי ביטוי בכינוסים השונים לחומרה, ולהשתמש בה לבנין טיעונו בדבר הצורך להתכונן למלחמה סדירה. גם חאלידי מאשים את מדינות ערב בחוסר נחישות בעזרתן לטובת ערביי פלסטין, ובהססנות. לפי דעתו, חוסר הענין האמיתי של מדינות ערב בגורל פלסטין (וההססנות ואי האחידות הנובעות מכך) הוא למעשה הגורם לכישלון הלחצים שהופעלו על ארה"ב ובריטניה במהלך החודשים שקדמו להכרזת הקמת מדינת ישראל.

בקונגרס ה'כ"ב בן גוריון קיבל לידי את תיק הבטחון בהנהלת הסוכנות. בתוקף תפקידו הוא החל מנהיג שינויים בארגון כח המגן. הודק הקשר בין הדרג המדיני ופיקוד ה'הגנה'. האוריינטציה הפוליטית החלה

¹⁵ שם, עמ' 23.

¹⁶ כפי שמובאים בתרגומו של שגב, מאחורי הפרגוד. יש לציין כי רק עיראק הקימה ועדה כזו.

נודדת מבריטניה לארה"ב (בעקב לצורך גיוס הקהילה היהודית שם לעניני כספים, רכש והצטיידות).¹⁷ כבר במחצית הראשונה של 1947 ריכז בן גוריון מידע על כוחות הצבא והמשטרה (ז'נדרמיה) של צבאות ערב. על פי המידע שבידו היו למדינות ערב כ 160,000 איש חמושים בנשק קל, בינוני וכבד, כולל ארטילריה ומטוסים. למצרים היה חיל רגלים, זרוע אווירית כולל 177 מטוסי קרב מצוידים בתותחים 20 מ"מ, גרעין של צי ימי, ארטילריה קלה ושריון. הירדנים נתפסו כצבא קטן אך יעיל, מסודר וחזק (עקב הביסוס והאימון הבריטיים) כולל כח שריון וארטילריה. עירק תוארה כבעלת כח אווירי, נשק קל ובינוני. סוריה – נשק קל ובינוני, וכן ארטילריה ושריון.¹⁸ מכאן שרק למצרים יוחס כח ימי כלשהו (גם אם מצומצם: גרעין לכח ימי). בישיבת הוועד הפועל הציוני, בציריך, 26.8.47, הוא חוזר ומדגיש כי האויב האמיתי הוא מדינות ערב, וכי המאבק עם הבריטים הוא מאבק מדיני בעיקרו:

"..שתי חזיתות האיבה – הבריטית והערבית – יונקות זו מזו. המדיניות האנטי ציונית של ממשלת המנדט מחזקת ומדרבנת את האיבה הערבית... אולם יש להבדיל בין שתי החזיתות.. המערכה שבין הציונות לבין מדיניות הספר הלבן היא ביסודה מדינית ולא צבאית, וגם פעולות צבאיות הנדרשות מזמן לזמן במאבק מדיני זה, אינן אלא לשם חיזוק המערכה המדינית. במערכה זו הארגון הוא רק אחד הגורמים שבתוך העם היהודי, ורק מאמץ כולל של הישוב והעם – בשטח היצירה ההתישבותית, ההעפלה והמאבק על המערכה המדינית בזירה הבינלאומית – יכריע את הכף. לא כן בזירה הערבית. הארגון נועד להיות כאן הגורם הראשי והמכריע...לפי שעה פועלות נגדנו כנופיות שודדים במטרת שוד בלבד, וגם מעשי הרצח והאונס הכרוכים במעשיהן, אין להם עדיין מגמה פוליטית...אולם הסכנה הצפויה לנו בימים הבאים היא רחבה וחמורה הרבה יותר: יש להתחשב עם מעשי האיבה מצד המדינות הערביות, בגלוי או בסתר.." (וכאן בא פרוט של הכח הערבי הסדיר המאומן).¹⁹

ההתקשות של בן גוריון (רטנר ואחרים) על מעורבות ערבית כוללת, השפיעה כמובן גם על ההתכוננות הצבאית. במחצית הראשונה של 1948 כבר לא היה ספק כי האיום הכלל ערבי הינו משמעותי ביותר. האיום הימי נתפס כחלק אינטגרלי מאיום זה. ב 13.3.48 מביא בן גוריון ביומנו את דברי קולונל לונד, מומחה צבאי נורבגי של ועדת האו"ם בירושלים: "ההתנהגות הבריטית מכוונת לסייע להשמדת הישוב...הצורך בכח הגנה ימי אינו טעון בירור נוסף ואינו סובל דיחוי. הוא נדחה ללא צורך ע"י עיכובים בלתי מוצדקים ושלא לענין".²⁰ באיסוף המודיעיני היה נסיון לאיסוף מידע על התחמשות ערבית ועל הצבאות הסדירים, אולם כפי שיפורט בהמשך היה איסוף זה מועט ובעיתי.

¹⁷ אין זה מענינה של עבודה זו לסקור את כל השינויים שערך בן גוריון בתקופה זו ואת השלכותיהם על מטה 'הגנה' והפלמ"ח. התיחסות לסוגיה זו קיימת הן בפרק על הקמת חיל הים, והן בפרק על הרכש הצבאי הימי. פירוט נוסף בענין זה ניתן למצא אצל אוסטפלד, צבא נולד, עמ. 12-30.

¹⁸ אוסטפלד, צבא נולד, עמ. 5.

¹⁹ בן גוריון ד', צבא ובטחון, הוצ' מערכות, 1955. עמ. 13.

²⁰ בן גוריון, יומן המלחמה, בעריכת ריבלין ג' ודר. אורן א', הוצ' משהב"ט 1982. כרך א', עמ. 295, מתאריך 13.3.38 (להלן: בן גוריון, יומן המלחמה).

איסוף המידע על האיום הימי:

סקירה ראשונה של הש"י על צבאות האויב היתה בראשית מאי 48', ערב הפלישה, וכללה גם סקירה על הצי המצרי ועל כוחות האויר של האויב.²¹ ההכרה כי עיקר המאמץ לריכוז מידע מודיעיני צריך להיות מופנה כלפי מדינות ערב היתה בעייתית. מערך המודיעין נשען ברובו על הש"י של ה'הגנה'. מקורות הידע של הש"י היו ברובם ארצישראלים, וגם הם הלכו ופחתו עקב המאורעות. הקשרים עם נכבדים ערביים מקומיים פחתו, חלקית עקב בריחתם את הארץ וחלקית עקב ההסלמה במצב. מקורות איסוף בתוך ארצות ערב היו דלים.²² המומחים של הש"י לעניני ערבים התבססו בעיקר על קריאת עיתונות ערבית גלויה ונסיון לפירוש של הכתוב שם.

באמצע אפריל הגיעו ידיעות ראשונות על התערבות צפויה של המדינות הערביות. מרבית הידיעות התמקדו בלגיון הירדני, באפשרות שיחבור לחיל המשלוח העירקי. האיום מצד הירדנים נתפס באופן טבעי כאיום יבשתי בלבד.²³ ב 30.4.1948 נפגשו בזרקא שבעבר הירדן הרמט"כלים של צבאות ערב. הם דנו בשאלת גודל הכוחות שידרשו להתערבות סדירה בארץ ישראל. היה ברור כי הפלישה לא תבוא עד לעזיבת הבריטים, כלומר לא לפני ה 16.5.1948. מתחילת מאי החלו להגיע ידיעות על תכניות הפלישה של צבאות ערב. ב 9.5 נעשה נסיון ראשון של אג"ם לסכם את הידיעות. היה קושי להפריד בין הידיעות על פלישה מתוכננת של צבא סדיר לבין הידיעות על תגבור הכנופיות בצפון הארץ במתנדבים מסוריה ועירק. הידיעות היו לא מהימנות ולא בדוקות וכך שורטטה תכנית פלישה אפשרית שלא היתה דומה בסופו של דבר לפלישה כלל. כח ימי לא הוזכר בתכנית הפלישה כסיכון אפשרי. בשבוע הראשון לאחר הפלישה היה מערך המודיעין מבולבל ולא יעיל. סיורים אויריים נפסקו כמעט לחלוטין מפאת העליונות האוירית של האויב. ידיעות על צבאות ערב היו קלושות ומבולבלות. רק לקראת ה 25.5 החלה להתבהר תמונת המצב והוצבו גבולות ידע והתיחסות בין הצבאות הסדירים השונים. מסוף מאי החלו להגיע ידיעות מארצות ערב עצמן. מרבית הידיעות עדיין היו ממקורות האזנה, ודיווחים מן הכוחות עצמם.²⁴

תפיסת האיום הימי שהתבססה בחיל הים ערב המלחמה, לא נשענה למעשה על מקורות מוסמכים ונתוני אמת אלא נבנתה על הערכות ופירוסימים גלויים. עם התקדמות המלחמה השתכללה עבודת המודיעין הישראלי. המפגשים עם המצרים איפשרו הערכה טובה יותר של כוחם, אולם עדיין התבססה הערכת מצבת הנשק וכח האדם על כלים מצרים על פירוסימים כלליים ולא על מידע אמת (וראה בפירוט בפרק על מבצעי חיל הים).

²¹ גלבר י', גרעין לצבא עברי סדיר, הוצ' יד יצחק בן צבי, תשמ"ו. עמ. 409 בהסתמך על: אצ"מ 25/9209 - S. (להלן: גלבר,

גרעין לצבא עברי).

²² שם, עמ. 409.

²³ שם, עמ. 411.

²⁴ שם, עמ. 416.

העצמה הימית של ערביי א"י.

הימאות הערבית בא"י לא היתה מפותחת מבחינת הנפח הכלכלי שלה. הענפים שהתפתחו בסקטור הערבי היו בעיקר דיג בסירות קטנות או מכמורתנים ועבודת נמלים. היו אלו ענפים להם לא נדרש ידע טכני מפותח, ולעומת זאת ההשקעה הכלכלית בתשתית היא נמוכה. היו מעט ספינות להובלת חופים. ספינות הובלה ימיות לא היו כלל.²⁵ לאורך כפרי החוף הערביים התפתח מאוד הדיג המקומי והמלאכות הנלוות אליו: בנין סירות ורקימת רשתות. דיג הסירות היה מפותח גם בערי החוף, דוגמת עכו וחיפה. ביפו ובחיפה נמצאו מספר ספינות מוטור לדיג מכמורת. הדיג הערבי התרכז בעיקר בחוף הים תיכוני של א"י, ומיעוטו בחופי אל עריש ובכנרת. השוואת כמות היידוג הערבי לעומת היהודי, מראה כי הקף הדיג הערבי היה גדול מאוד יחסית לזה היהודי. בשנת תש"ז היתה כמות היידוג הערבי באגמים 405 טון, לעומת 115 טון יהודי, בדיג מכמורת 461 טון לעומת 258. גם מספר כלי שיט בסקטור הערבי היה רב יותר. מבין עובדי הנמלים היה רוב מוחלט לסקטור הערבי.²⁶ בנמל חיפה היו פי שלושה יותר פועלים ערביים מיהודים. לעומת העדיפות המספרית היתה נחיתות מוחלטת בתחומי הידע והטכנולוגיה. לא היו בתי ספר להכשרה ימית, ולמידת המקצוע היתה בשיטת החניכות.

גם בתחום הצבאי לא ידוע על אימונים ימיים כלשהם. בעוד אגודות הספורט היהודיות מובילות גם אימונים ימיים במגמה צבאית עתידית, הרי שאין ידיעות על כח ימי ערבי מחתרתי.²⁷ אין כמעט ספק כי היישוב הערבי בארץ ישראל לא הקים כח ימי צבאי, ולכן לא נתפס ע"י בן גוריון כגורם מאיים בתחום זה. למרות העדיפות לכאורה בכ"א ובכלי דיג, ומובן בנסיון והכרות עם חופי הארץ, לא השכילו הערבים להעמיד כח ימי ואפילו לא כח חופי צבאי. לרשות הישוב היהודי היתה יכולת הטכנולוגית הגדולה יותר, וגם הנסיון שנרכש בימי ההעפלה, שחרג מנסיון חופי.

בימי 'מלחמת האזרחים', כאשר הישוב הערבי ריכז את מאמץ הלחימה שלו בעיקר בפגיעה בעורקי תחבורה ועל גושי ישובים מבודדים, לא התבצעה פעולה דומה כלפי העורק הימי. לא נעשה נסיון לפגוע דרך הים בישובי החוף היהודיים, לא התבצעה התקפה על כלי השיט בנמל ת"א וכו'. למרות אלו היתה התיחסות ישראלית לאפשרות של תקיפה ערבית: ביום 18.4.48 דיווח גרשון ז"ק לבן גוריון כי יש שמועה שהערבים מתכוננים לתקוף את נמל ת"א. החשש היה מהברחת אניות העוגנות בנמל, ומכאן מפגיעה כלכלית. בן גוריון אינו מוסיף אם היתה התכוננות לקראת התקפה כזו, אבל ידוע כי התקפה כזו לא יצאה אל הפועל.²⁸ הכח הימי הערבי המקומי נוצל רק במידה מועטה לצרכי הובלה (היה שירות סירות בין יפו

²⁵ טל א', מבצעי חיל הים במלחמת הקוממיות, הוצ' 'מערכות', 1964. עמ. 34. (להלן: טל, מבצעי חיל הים).

²⁶ שם, עמ. 35.

²⁷ שם, עמ. 36.

²⁸ בן גוריון, יומן המלחמה, עמ. 356. מיום 18.4.48.

לעזה) והובלת פליטים²⁹. במהלך כל המלחמה, כולל בתקופה שאחרי הפלישה, לא נרשמה אף תקרית של התנגשות ימית עם כח ערבי מקומי.

העצמה הימית המצרית.

למרות שכל המדינות הערביות הגובלות בישראל שוכנות לחוף ים, הרי שרק מצרים פיתחה לעצמה צי סוחר בעל ערך, ובהמשך גם צי צבאי. (עבר הירדן נטולת נמל עמוק, לסעודיה וסוריה נמלים קטנים בלבד, ללבנון ועירק נמלים טובים ומצוידיים אולם נפח הסחורות בהן הוא בעיקרו מסחר שאינו מקומי). למצרים היו קשרי סחר מפותחים, וגם העובדה כי היא מצויה על תעלת סואץ, שהיא בעלת חשיבות אסטרטגית עולמית הציבה אתגרים שונים מהבחינה הימית. הצי המצרי נחשב לאיום הימי הרציני ביותר על ישראל.

הצי המצרי היה מבוסס רובו ככולו על ספינות בריטיות לשעבר. הבריטים סיעו לצי לא רק ברכש, אלא גם בהכוון: אופי הרכש כוון ע"י הבריטים. בדיקה של כלי השיט שהיו מצויים בידי המצרים עם פרוץ המלחמה מעידה כי ההתכוונות היתה בעיקרה לשמירה חופית ונמלית. העזרה הבריטית התבטאה גם בשליחת מומחים ויועצים למצריים (פעולה שנעשתה גם ע"י הגרמנים) וגם בהכשרת קצינים מצריים בבתי הספר בבריטניה. גם לאחר פרוץ המלחמה עם ישראל, כאשר הוטל אמברגו ושוב לא יכלו להגיע כלי שיט מבריטניה למצרים, עדיין נמשכה פעולת ההכשרה של מלחים וקצינים מצריים בבריטניה. יחד עם זאת ראוי לציין גם כי למצרים עצמם היתה יכולת לתיקון ספינות וצידן. באלכסנדריה ובפורט סעיד היו מצויות מספנות עם מבדוקים לכלי שיט קטנים, שנועדו מתחילה בעיקר לתת שירות לנמלים. הנמלים עצמם, שהיו נמלים בריטיים בזמן מלחמת העולם, היו מצויידיים ברשתות להגנת נמלים, תותחי חופים, נשק נגד מטוסים ועוד³⁰.

עד הפלישה היו הידיעות על הצי המצרי חסרות. כל עוד לא טובעה אניה מצרית ולא נלקחו בשבי ניצולים לשם תחקור, קשה היה לאסוף נתונים עדכניים. בהצעה למבנה חיל הים העתידי, מינואר '48, מתייחס קומנדר מילר לאיום מצד ציי ערב: לצי המצרי הוא מיחס יכולת דלה מאוד: "יש לה כמה אניות היכולות לגרום נזק ידוע אבל הציד גרוע למדי והיעילות בשימוש בציד זה ודאי נמוכה עוד יותר"³¹. בן גוריון מציין ביומנו כבר ב-18.2.48 כי למצרים יש "דסטרויר נושא תותחים של 3 אינטש, Sloop 4 (ספינות תותחים) מזוינים, 4 סירות טורפדו, 20 מוטור – לאנטשים (סירות משמר)"³². בן גוריון לא מציין מהיכן הפירוט הזה, אולם הוא מתייחס להצעתו של אש לינקולן³³ לרכוש משחתת וקורבטות כדי לעמוד כנגד הצי

²⁹ גלבר י', ניצני החבצלת, עתיד להופיע בהוצ' משהב"ט.

³⁰ טל, מבצעי חיל הים, עמ' 72.

³¹ הצעת קומנדר מילר, ינואר '48. א"צ 2540/50/99. מילר מפרט עוד בסקירתו כי אין חשש לפלישה ימית כוללת מצד אף אחד מהכוחות הימיים הסובבים אותנו, וראה בהמשך.

³² בן גוריון, יומן המלחמה, עמ' 251. מתאריך 18.2.48.

³³ אש לינקולן – איש הצי הבריטי אשר מונה ליעץ לחיל הים ע"י בן גוריון, בעיקר בעניני מבנה ורכש.

המצרי. לינקולן אינו מתייחס בהצעתו לרכש לכל צי אחר המהווה סכנה או שיקול בהכוונת הרכש הימי של ישראל. המידע המפורט הראשון ניתן (כפי שכבר צוין במבוא) עוד לפני הפלישה. ב 7.5.1948 מסר פינחס פיק, איש הש"י סקירה ראשונית על הצי המצרי. פיק היה מצוי בספרות המודיעינית העולמית. בראשון לאוגוסט, כשהוקם השירות הימי הוא ניקרא ע"י הרצוג להקים את הספריה המרכזית של ענף המחקר שעסקה באיסוף מידע על צבאות העולם. הוא נקרא לסקירה על הצי המצרי בעקבות ידיעה שהתקבלה בש"י כאלו המצרים מתכוננים לערוך מצור ימי על חופי ישראל אחרי ה-15.5. פיק הכין סקירה המבוססת על ספרות גלויה, כגון שנתון ה-janes לצי העולם. הוא מנה 42 כלי שיט מצריים בשמותיהם ופירט את הטונז' שלהם, מימדים, מהירות, עצמת מנועים חימוש וגודל הצוות. על פי הדו"ח כלל הצי המצרי שולות מוקשים ישנות מהצי האמריקאי, סירות תותחים, סירות סיור, נחתות, ספינות אספקה, וכן היכטה של המלך פארוק שהיתה ישנה ורעועה. פיק הזכיר תכנית לפיתוח הצי המצרי שעדיין לא יצאה אל הפועל, ועיקרה רכש בבריטניה. הצי המצרי צוין כחסר נסיון קרבי ימי³⁴. ידיעות נוספות שהתקבלו ממצרים ערב הפלישה הצביעו על גיוס לצי, על פעילות בבסיסי האימונים שלו ועל שליחת אנשים ללמוד בבריטניה. נתונים אלו נערכו בסקירה כאשר נודע על יחידות צי מצריות המתקרבות אל חופי הארץ, ועל אניה המובילה צבא מצרי למג'דל. הסקירה הדגישה את חולשותיו של הצי ואת אי מימושה של תכנית הפיתוח שלו³⁵.

ב 27.5.48 ביקש פול שולמן (אז בתפקידו כיועץ לז"ק, החל מאוקטובר שימש כראש השירות הימי). מבן גוריון להורות על הגברת המאמצים לאיסוף ידיעות על הצי המצרי³⁶. יוסף שילוח ביקש מפריס אינפורמציה על הצי המצרי הכוללת שמות ספינות, תיאורן, חימושן, הבסיסים הימיים ואמצעי הגנתם, מס' עובדים והכשרתם ותכניות מלחמתיות. שילוח ביקש את עזרתם של מוריס פישר ואהוד אבריאלי, אנשי ה'מוסד לעליה', עקב קשריהם עם הממשלות השונות³⁷. ב 30.5 48 התקבלה התשובה מפריס. היא כללה סקירה על הצי המצרי, שפירטה את אניותיו, נפחן צוותן וחימושן. הצרפתים הכחישו שמעות שהתקבלו בארץ כאילו רכשו המצרים בשנת '47 שולות מוקשים מעודפי הצי האמריקאי. לעומת זאת הם הצביעו על כך שמצרים רכשה בבריטניה בשנה באחרונה שתי משחתות שאספקתן נועדה לשנת '49, ושוקלת רכישה של שתיים נוספות³⁸. הדו"ח שחובר ביוני '48, על סמך שתי סקירות אלו כלל את המס' של פיק: 42 כלי שיט מצריים. 4 האניות הגדולות: 'אל אמירה פאזיה' (בעלת טונז' של 2640 במהירות איטית של 14 קשר), 'אל אמיר פארוק' (sloop, מהירותה 17 קשר, טונז' של 1440), 'פיואי' (אנית צי בריטית לשעבר, טונז' 1105, מצוידת בתותחי 4 ו 37 מ"מ, מהירותה 16 קשר) ו'סולום' (בעלת טונז' 1105).

³⁴ גלבר, ניצני החבצלת, על סמך: אצ"ם סקירת יחיא/גילון (פיק) על הצי המצרי בדו"ח יבנה לטנא'מ מ-7 במאי 1948. אצ"מ, תיק S-25/9209.

³⁵ שם, סקירה של פ.ל. מ-16 במאי 1948 על הצי המצרי. (אצ"מ, תיק S 25/9034)

³⁶ בן גוריון, יומן המלחמה, עמ' 426, מתאריך 27.5.48.

³⁷ גלבר, ניצני החבצלת, מברק שילוח אל "ינאי" מ-028 במאי 1948 (אצ"מ, תיק S 25/9390).

³⁸ סקירה מ-31.5.48 על הצי המצרי, את"ה, תיק 105/139.

של 1290, מהירות 16 קשר). מלבדן נרשמו 8 שולות מוקשים מטיפוס קטן B.Y.M.S, בריטיות לשעבר, מזוינות בתותח "3. 'מחרוטה' - הספינה המלכותית שנבנתה עוד ב-1895 ולמרות ששופצה במלטה ב-1947 היא נחשבה לישינה ורעועה, 3 אניות שרות: ספינת אם למגדלורים ששרתה בים סוף, ספינת מחקר וספינת הספקה. 4 ספינות משמר מצוידות בתותח "37, ואחת מהן מהירה (35 קשר), 2 סירות מוטור ו-20 אסדות נחיתה בטונז' 30 כ"א. היו ידיעות לא מאושרות על קיום אסדת נחיתה נוספת לטנקים.³⁹

רוב כלי השיט שנסקרו בשלב זה לא היו כלים מלחמתיים. אלו היו אניות שירות שזיון היה למטרות הגנה בלבד. מלבד ארבע האניות הגדולות, לא היו כלי הצי המצרי בשלים ללוחמה ימית, אולם חימושן איפשר הגנה חופית ונמלית, תפקידי סיור והבטחת ספינות. אסדות הנחיתה, שיכלו לאפשר נחיתת כוחות יבשתיים ובכך להוות איום הוערכו כישנות מאוד ולא כשירות. ראוי לציין כי חימושן של הכלים הוערך על פי נתוני *janes*, ללא אישור מהשטח שאמנם הזיון הזה קיים, והכלים כולם כשירים לפעילות קרבית. תקני הצוותים של הספינות היו לפי התקן הבריטי, אולם לא היו נתונים עדכניים האמנם היה התקן מלא בפועל ומהי רמת ההכשרה של הצוות. נתוני כ"א מסוף '47 הראו כי למצרים יש כ-300 קצינים ופרחי קצונה ו-1300 מלחים.⁴⁰ ההערכה היתה כי באמצע '48, לאור התלקחות המלחמה עם ישראל גדל מספר זה, אולם לא הגיעו נתוני כ"א מסודרים. כפי שצויין לעיל, ידוע היה כי נעשית פעולת גיוס לצי.

דרכי הפעולה האפשריות שיוחסו לצי המצרי כנגד ישראל היו מגוונות. החשש העיקרי היה מהסגר על חופי הארץ, ועל נמל חיפה ות"א. הסגר כזה יכול להתבצע ע"י פגיעה בכלי שיט בדרכם לחופים, או בהפגזות על הנמלים. לישראל, שהיתה זקוקה להספקה בדרך הים של נשק, תחמושת וכסף, היתה נגרמת בעיה רצינית ביותר. היה קיים גם חשש להפגזה בדרך הים של מטרות חיוניות, כגון תחנת הכח בצפון ת"א או הפגזה של ריכוזי אוכלוסיה (בעיקר בחיפה ובת"א). חשש נוסף היה כי המצרים יסייעו לכוחות הלוחמים ע"י פעולות נחיתה וסייע בהובלה והספקה.⁴¹

בדיקת הפעילות הימית המצרית בתקופה זו מראה, כי אכן היה יסוד לחשש מפני כוחה הימי. הפעילות הימית המצרית הראשונה היתה ב-2.6.48, בהפגזת קיסריה הערבית. לפנות ערב הפגיזה קורבטה את אזור שדות ים, מתותח "3, נורו כ-20 פגזים אולם הנזק היה קל ואיש לא נפגע.⁴² יומיים אחר כך נקלעה אח"י 'אילת' לקרב ימי מול חופי ת"א. שיירה של שלושה כלי שיט מצריים עשתה דרכה לכיוון ת"א: אנית הובלה נושאת כוחות צבא (כנראה 'האמירה פאוזיה'), פולשת גדולה וקורבטה, ומאוחר יותר הורדה גם

³⁹ הצי המצרי, סקירת מטכל/אגלם/מודיעין, א"צ יוני 48.

⁴⁰ טל, מבצעי חיל הים, עמ. 71.

⁴¹ שם, עמ. 77.

⁴² שם, עמ. 89.

אסדת נחיתה קטנה. בקרב הימי שולב כוח התותחים הדל של אח"י 'אילת', בשת"פ עם ח"א, ובסופו של דבר, במחיר אבדנו של אחד ממטוסי ח"א (בו היו דוד שפרינצק ומתי סוקניק) נפגעה ה'אמירה פאזיה' והשייטת המצרית סבה על עקביה⁴³. אין זה המקום לנתח את הקרב, אולם הפלגתה של שייטת עמוסת כוחות צבא, מלווה באסדת נחיתה ומלווה בספינות קרב, המפליגה ישירות לכיוון ת"א מרמזת אולי על הכוונה המצרית להנחית בדרך זו כוחות צבא בסביבת ת"א – יפו. טל בספרו מעלה שאלות רבות לגבי הראיות של הפעולה המצרית. הוא מצביע על כך שלא נמצא קשר בין הכוחות שאמורים היו לנחות לבין פעילות מצרית יבשתית אחרת. כמו כן נראה כי המצרים לא העריכו נכונה את יכולתה האווירית של ישראל כיוון שההפלגה יצאה לאור היום, כמעט ללא נסיונות הסתרה. כך או כך, יש כאן אימות לחשש מפני שימוש ביכולת הצי להנחתת כוחות בחופי הארץ.

סקירת המהלכים המצריים ואיסוף המודיעין על הצי המצרי בתקופה הבאה תינתן בפרק על חיל הים במלחמה. כאן המקום להדגיש, כי בפועל לא מומש פוטנציאל האיום המצרי, כפי שהוא נתפס בצד הישראלי. החשש העיקרי היה מפני סגר ימי, הסגר כזה לא בוצע. למרות העדיפות המצרית בכלי נשק ובאימון ימיים, לא הופגנה עליונותם במהלך המלחמה, ולכן גם הצי הישראלי לא נאלץ להגרר ללוחמה ימית. עיקר המאמץ הימי הושקע בעזרה לכוחות היבשתיים ובהפגזה של החופים.

העצמה הימית של סוריה ולבנון.

סוריה ולבנון, למרות היותן מדינות ארוכות חוף, לא פיתחו במשך השנים יכולת ימית אזרחית או צבאית. לסוריה לא היה נמל גדול אחד, ואפילו צי משטרת ים לא היה לה. ללבנון היו נמלים מצוידים היטב (נמל בירות, צור) שנבנו במימון וידע אירופים, אולם הם שימשו בעיקר סחר אירופי. הצי המשטרתית הלבנוני היה מצומצם. הבעיה העיקרית עימה התמודדו מדינות אלו היתה בעיה של לחימה בהברחה ימית.

על הצי הסורי והלבנוני יש מיעוט בולט של ידיעות. לא נתקלתי במסמך מסכם של הסד"כ או נסיון להעריך את הכח הימי הסורי והלבנוני בצורה מסודרת. ההתייחסות המועטת שקיימת, מתייחסת בעיקר לנמלים ומעט מאוד על רכש והכשרה, ידיעות שאינן מאושרות ברובן. הצי הסורי והלבנוני לא הוערכו כמפותחים ולכן לא הוערכו כאיום פוטנציאלי.

דוגמא לכך שהצי הלבנוני לא נתפס כאיום ניתן לראות עוד משלב מוקדם יחסית של הלחימה. ב13.5.48, במסגרת מבצע "בן עמי" התבצעה פעולת נחיתה משולבת של 'כרמלי' וח", שמטרתה פיצוץ הגשר מצפון לראש הנקרה.⁴⁴ הפעולה אמנם נכשלה, אולם עצם תכנון הפעולה, עם כוחות נחיתה ישראלים לא מיומנים מצביעה על תחושת ביטחון יחסית מפני כוחות שמירה לבנוניים לאורך החוף. במהלך 'קרבות עשרת הימים', ב17-18/7/48 הופגזה צור ע"י אח"י 'אילת' ואח"י 'ווג'וד'. המטרה היתה

⁴³ תאור מפורט של הקרב שם עמ 92-93.

⁴⁴ ראה בהרחבה בפרק על מבנה חיל הים (פרק 4), סעיף על יחידת הנחיתה.

פגיעה בדרכי התחבורה ובתחנת הרכבת של העיר, אולם בעיקר להפגין את קיומו של צי ישראלי. הפעולה היתה קצרה ותוצאותיה לא ברורות: כח האש היה קטן, גם קלקולים בכלים הישראליים מנעו מבצע יעיל, אולם מעינים השיקולים שהובילו להחלטה על הפגזת צור דווקא: מעבר לרצון לפגוע בדרכי התחבורה המובילים מהלבנון לגליל העליון היה עוד שיקול של: "בהפגזת צור היה סיכון האניות קטן ביותר. שמירת כוחו של הצי לקראת מבחנים חמורים עם הצי המצרי היתה יותר חשובה מהפגזת החופים... כמו כן היו לפעולה עוד שתי מטרות כלליות: אות איום כלפי הלבנון... והפגנת קיומו וכשר פעולתו של הצי הישראלי"⁴⁵. כלומר התקרבות של אניות ישראליות לחופי לבנון נתפסה כפעולה בעלת סיכון נמוך ולא ציפו לתגובה ימית או לשמירה ימית רצינית מכיוון זה. מרבית המידע שנאסף היה על נמלי לבנון. המידע נאסף הן מתצלומי אוויר והן מאיסוף סוכנים. העובדה כי נמל בירות היה יעד לצילומי אוויר ולאיסוף מודיעין משתמעת בין היתר מפרטי "מבצע דוד".

ב"מבצע דוד" (29-30/11/48) חובלה האניה 'איגריס' בנמל בירות. ה'איגריס', לשעבר 'גריליה' היתה על פי השמועה אנית הטיול של אדולף היטלר ואח"כ פעלה כאנית עזר בצי הגרמני, בשמשה בעקר אנית אימונים באימוני שת"פ עם סיירות וצוללות ולאיומי ביה"ס לקשר. היתה בעלת מהירות של 20 קשר, נפח של 2560 טון. הספינה העשויה ברזל, נקנתה ע"י לבנוני עשיר בשם ערידה והובאה לבירות. ידיעות על הגעתה לבירות הגיעו כבר מספטמבר 48⁴⁶. הידיעות התיחסו עוד לכך שעל הספינה עובדים גרמנים (שנתפסו כשבויי מלחמה והיו במצרים) וכי היא מיועדת לעבור סדרת תיקונים ארוכה בסואץ ואחר כך בגנואה ובניו יורק. ידיעות מפרסום עיתונאי הצביעו על כך שהספינה נמכרה כנראה למצרים, במטרה להחליף את היאכטה המלכותית של המלך פארוק. צילומים מאוגוסט 48' הראו כי הספינה מצוידת בזרקור מסוג צבאי, והסיפונים שהיו מחומשים בעבר מכוסים בברזנטים. הגישה לספינה היתה אסורה בהחלט. ריכוז הידיעות הללו עורר בישראל את החשש כי האניה מוכשרת ככלי מלחמתי עבור הצי המצרי, וכי הידיעות על הספינה ארוכה הן בגדר הטעיה מכוונת בלבד. ה'איגריס' היתה כלי שיט מהיר ובעלת יכולת נשיאה של נשק כבד, וכן היו עליה מערכות קשר מתוחכמות שלא פורקו מתקופת שירותה בצי הגרמני. הוחל באיסוף מידע על סדרי ההשגחה והגישה לספינה, ולאחר שהתברר כי אין עליה שמירה מיוחדת מלבד שמירת המכס והמשטרה הרגילה הוחלט לטבע את הספינה ע"י חבלנים ימיים. תכנן את הפעולה אליעזר טל, אז ראש המחלקה לתכנון קרבי במפקדת חיל הים והוביל אותה שלמה הראל, מפקד ספינת המשמר 'פלמ"ח'. החבלה עצמה היתה פעולה של יחידת החבלה הימית, אולם המוקשים שהוצמדו לספינה לא התפוצצו בזמן. הספינה התפוצצה רק ב17.12.48⁴⁷.

⁴⁵ טל, מבצע חיל הים, עמ' 120.

⁴⁶ שם, עמ' 171, ללא מקור ארכיוני. בספרו של אלדר, שייטת 13, מצוין כי מקור הידיעות היה מאנשי יחידת המסתערבים שהוצבו במדינות ערב לצורך פעולות ריגול וחבלה, והשתלבו בחיל המודיעין. אלדר מ', שייטת 13, סיפורו של הקומנדו הימי, ספרית מעריב, 1993, עמ' 152. (להלן: אלדר, שייטת 13).

⁴⁷ פירוט פעולת החבלה ראה שם, עמ' 155-156.

התיחסות נוספת מצאתי מיום 14.12.48: שרות הבטחון בלבנון שואל את משרד הפנים האם הם מקיימים סגר ימי על הנמלים הציוניים בא"י וכיצד להתיחס לאניות סוחר אשר מגיעות לנמל ביירות לאחר שעברו בנמלים ציוניים⁴⁸. מאחר והשאלה הינה של משרד הבטחון, ברור כי אין כאן רק שאלה פוליטית של הסגר על נמלי הארץ, אלא גם התיחסות בטחונית. מענין לציין כי ה'איגריס' התפוצצה רק שלושה ימים לאחר קבלת הידיעה הזו.

ההתיחסות בדוחות המודיעין החל משלהי דצמבר '48 לנמלים כללה בעיקר ידיעות על נמל בירות ש"נסתם" עקב נפח פעילות גבוהה. הפתרונות הלבנוניים כללו העברת אניות לעגינה בנמל לטקיה, והעמקה של נמל צור (בהשקעה של 50.000 ל"ל)⁴⁹. גם נמל בירות עצמו עבר הרחבה.⁵⁰ הידיעות אמנם מתיחסות בעיקר לפעילות מסחרית, ותנועת האניות היא ברובה תנועה של סוחרות זרות ולא של סוחרות מקומיות, אבל ישנה חשיבות לידיעה על הרחבת הנמלים מבחינת האפשרות שלהם לקלוט כלי שיט מלחמתיים, לדוגמא משחתות. החשש ככל הנראה לא היה מצי סורי או לבנוני, אלא מצי זר אחר, ערבי או אפילו בריטי (בתקופות מתיחות עם הבריטים). ידיעה מפרברואר '49 מתיחסת לכך שמשחתות אמריקאית, בריטית וצרפתית עוגנות בנמל בירות החל מינואר (או שעגנו בינואר - לא ברור מהדו"ח)⁵¹. ידיעה זו באה בתקופה של מתיחות עם הבריטים (לאחר מבצע "חורב") והצטרפה לשפע ידיעות על הצי הבריטי בים התיכון ובעקבה מתקופה זו (וראה להלן). בידיעה מאוחרת, מדצמבר '49 (לאחר שנחתם הסכם שביתת הנשק עם סוריה) מתיחסים לעובדה כי נמל לטקיה הוכרז לנמל צבאי סגור, אולם אין התיחסות נוספת לתגבור של הצי הסורי או הלבנוני בתקופה זו⁵².

התיחסות למצבת כלי השיט כללה ידיעות מועטות גם כן. ידיעות מסוג זה רשומות רק החל מקיץ '49, כלומר לקראת סיום המלחמה. על פי הדוחו"ת הצי הלבנוני כלל בעיקר לנצי'ם למשמר החופים (בצור ובצידון) מצוידים במכונות יריה בלבד⁵³. בסקירת מודיעין ימית מס' 35 (4.9.49)⁵⁴ כתוב כי לבנון רכשה שני כלי שיט חדשים עבור הצי "המלחמתי" שלה, והכוונה לסירות מנוע. העובדה כי רק ביחס לצי הלבנוני והסורי מוספות המרכאות ביחס להגדרה "צי מלחמתי" יכולה להעיד על התפיסה כי אין הצי הזה ראוי להיקרא "מלחמתי". יש ידיעה קודמת על קיומן של 3-4 סירות נחיתה מסוג I.C.L, ידיעות שאינן מאושרות⁵⁵.

⁴⁸ א"צ 287/51/137 מיום 14.12.48.

⁴⁹ למשל: דו"ח יומי מה 12.2.49. א"צ 73/52/75.

⁵⁰ דו"ח יומי מה 7.3.49. א"צ 73/52/75.

⁵¹ דו"ח מיום 17.2.49. א"צ 73/52/75.

⁵² דו"ח מודיעין מיום 16.12.49, א"צ 73/52/75.

⁵³ דו"ח מה 16/12/49, א"צ 73/52/75.

⁵⁴ א"צ 73/52/78.

⁵⁵ דו"ח מה 20.6.49.

בהתייחסות לצי הסורי מספטמבר 49' נאמר כי הסורים מנסים לרכוש שתי טורפדות מהאנגלים, וכן מס' אוירוני ים קלים לטובת משמר החופים. עוד נאמר בדו"ח כי "הסורים מקווים כי רכישות אלו יהוו את גרעין הצי הסורי"⁵⁶ ידיעה מה 20.12.49 מדברת על הצעה של החברה האנגלו איראנית למפקדת הצי בסוריה לרכוש אניה מדגם L.C.I - אורך 50 מ', רוחב 8 מ', 8 מנועים של 200 כח סוס כ"א. מחיר 60,000 ל"י סוריות⁵⁷.

מבחינת האימון וההדרכה מצאתי ידיעה אחת, מה 10.7.49, גם היא משלהי המלחמה. הידיעה מספרת על כוונת הסורים לשלוח 30 קצינים להשתלמות בחיל הים המצרי. נראה כי כוונה זו משולבת עם ראשית ההתארגנות הסורית להקמת צי סדיר⁵⁸.

כלומר לפי ההערכות המודיעין, רק לקראת סיום המלחמה החלה סוריה בפעולות ליצירת גרעין צי סדיר, שהוא מעבר למשמר חופים. לא מצאתי התייחסות דומה לצי הלבנוני. מכאן שבמהלך המלחמה לא נחשבו ציים אלו לאיום ימי כלל וכלל.

הצי הבריטי:

התייחסות של המודיעין הישראלי לצי הבריטי החלה למעשה רק בראשית 49', לאחר "מבצע חורב". יש להבין התייחסות זאת על רקע החשדנות הגוברת כנגד בריטניה. בריטניה, אשר עדיין נתפסה כאויב (גם אם פוטנציאלי) ביססה את כוחותיה בעבר הירדן. למעשה, כבר באוקטובר 47', ערב התחלת הפינוי הבריטי את ארץ ישראל, בחנו ראשי המטות אפשרויות לפיתוח נמל עקבה ודרכי היבשה אליו, כדי להקים רשת תחבורה אפשרית למקרה שיתעורר הצורך להשתלטות מחודשת על עבר הירדן או ישראל. תכניות אלו עלו מחדש בקיץ 48', כולל תכנית לסלילת כביש מעקבה לעמאן שיהווה גם מקום תעסוקה לפליטים הפלסטינאים.⁵⁹

בישראל התייחסו לפעילות הבריטית בעבר הירדן בחשדנות רבה, בין היתר בגלל החשש שהבריטים למעשה מתכננים להיכנס שוב לארץ. (זו היתה ההערכה הרווחת בקרב כוחות המופת: הבריטים עוזבים את הארץ דרך נמל חיפה על מנת לשוב דרך עבר הירדן). התמיכה הבריטית בתכנית ברנדוט והחשש מפני החלתו של הסכם אנגלו - ירדני בגדה המערבית רק הגבירו את החשדנות. עם כיבוש הנגב הצפוני, שנתפס כסיכול המזימה לקרוע את הנגב מתחומי מדינת ישראל, עלתה ההערכה שבקרוב תסתים מלחמת ישראל - ערב, אולם תפתח מלחמת ישראל - המערב (וברטניה בראש)⁶⁰.

⁵⁶ דו"ח מודיעין מה 4.9.49, א"צ 73/52/78,

⁵⁷ א"צ תיק 236/52/72.

⁵⁸ דוח מודיעין יומי מס' 32, 10.7.49. א"צ.

⁵⁹ גלבר, ניצני החבצלת, עמ. 810.

⁶⁰ שם, עמ. 811.

לכלל החשדות האלו נוספו השמועות אשר רווחו בקרב הציבור הערבי בארץ כי בריטניה שולחת עזרה צבאית לעבר הירדן במערכה כנגד ישראל. בבית לחם נפוצו שמועות על טנקים כבדים מסוג צ'רצ'יל שהונחתו בעקבה ונעו משם לעבר עמאן. משקיפי או"ם סיפרו על צנחנים בריטים החונים בעמאן ומתאמנים בבקעת הירדן. למרות שרוב הידיעות הגיעו ממקורות מפוקפקים, הן הצטברו אצל המודיעין הישראלי, ובצירוף הנחת היסוד בדבר הקשר הבריטי עם הלגיון הירדני הוסקה המסקנה כי יתכן והבריטים אכן מתכוונים לצאת לעזרת ירדן ומתכננים פלישה לארץ ישראל⁶¹. למעשה עד תום מבצע "יואב" לא היו כוחות בריטיים בעבר הירדן, למעט תחנת RAF בעמאן.

החשש הבריטי היה מהשתלטות ישראלית על נמל עקבה. ההתפשטות הישראלית בנגב הצפוני במבצע "יואב" ואחר כך במבצע "לוט" (22.11.48) - השתלטות על הערבה מסדום עד עין חוצוב וחידוש הקשר עם סדום (המנותקת) הגביר חששות אלו. הבריגדיר גלאב, אחד הקצינים הבריטיים אשר שרתו בלגיון הירדני, הציע כי בריטניה תתגבר כוחותיה בנמל עקבה כאמצעי הרתעה לישראל. הכוונות הבריטיות באזור עלתה החל מדצמבר '48 - השגריר הבריטי בעמאן דיווח לבוין על להיטות ירדנית לקבל סיוע צבאי בריטי. דיווחים על תנועות ישראליות בגזרה (כולל סיורים אויריים) הגיעו דרך קבע ללונדון. הבריטים תגברו כוחות באזור תעלת סואץ ותגבורת צבאית יצאה ממלטה בדרכה למצרים. הלגיון גם הוא תגבר כוחות באופן איטי אך סדיר בעקבה והונחה תשתית לוגיסטית לקליטת כוחות נוספים.

בתחילת ינואר, לאחר הצלחת מבצע "חורב", שלחו הבריטים כח לעקבה, לאבטח את קווי ההספקה של הלגיון. בוין לחץ לתגבור כוחות בריטיים בעבר הירדן, למקרה שישראל תחליט לפעול צבאית כנגד ירדן. כוחות נוספים הגיעו גם לאזור תעלת סואץ.⁶² בתחילת מרץ '49 הגיע גדוד נחתים מהקומנדו הימי. שתי ספינות מלחמה שייטו במפרץ בכוננות לסיוע בשעת הצורך.

כאמור, כל התכונה הזו, בצירוף ההתכוונות להכרעה מדינית צפויה (מאבק בו ברטניה בפרוש נתפסה כאויב) הוליד פעילות מודיעינית עניפה בגיזרה הבריטית בירדן ובמצרים. החשש הישראלי מפני מעורבות צבאית בריטית באזור התגבר ככל שהמערכה המדינית התגברה. בוין ניסה לשכנע (ללא הצלחה) את האמריקאים לתמוך במהלך שיבלום את ההתקדמות הישראלית בדרום. החשש הבריטי היה כי מפלה כלל ערבית בדרום תגרור ירידת קרנה של בריטניה בעולם הערבי ולכן פגיעה באינטרסים בריטיים באזור. הועלה החשד כי קימת תכנית בריטית - ירדנית - עירקית לכיבוש הנגב. למרות קריאות הרגעה שהגיעו לישראל מכיוונים רבים, והעובדה כי ובמידע המודיעיני רבו החורים החליט בן גוריון להתכונן

⁶¹ שם, שם. וראה שם רשימה מפורטת של השמועות בדבר פעילות בריטית בעבר הירדן והמקורות להן.
⁶² ראה פרוט תזוזת הכוחות הבריטיים שם, עמ' 815.

למערכה אפשרית עם הצבא הבריטי, במטרה למנוע את השתלטותו על הנגב. המטכ"ל הפיץ את פקודת מבצע "יפת" בו הוגדר האויב ככוחות בריטניה במזרח התיכון, הלגיון וחיל המשלוח העירקי.⁶³

מבצע "יפת" לא יצא אל הפועל, בין היתר כיוון שהערכת המודיעין את הידיעות שהגיעו היתה כי הבריטים לא מתכוונים לכיבוש הנגב. נראה כי בסיכומו של דבר, הערכת התכונה הבריטית היתה שגויה, והתבססה על ידיעות מפוקפקות ועל הלך רוח בקרב כוחות המופתי בארץ שקיוו לחידוש המלחמה בסיוע בריטי.

המאמץ המודיעיני כלפי הבריטים כלל גם התייחסות לצי הבריטי בכל אזור הים התיכון. בדו"ח היומי מס' 1 (מה 20.12.49) ישנה סקירה של הכוח הבריטי. ההתייחסות לצי הבריטי שם היא רק בסעיף האחרון: "שיטות הצי הבריטי בים התיכון" (ללא פירוט)⁶⁴. בדו"חות המודיעין היומיים של חיל הים במהלך המבצע כמעט ואין התייחסות לצי הבריטי. הבריטים מוזכרים רק בהקשר של עגינה או הגעה לנמל עקבה, בד"כ של אנית הספקה.

עם סיום "מבצע חורב" הדיווחים לגבי התגברות הכוח הבריטי בים התיכון רבו. בתקופה זו תפס הצי הבריטי את עיקר ענינו של דיווח המודיעין. בדו"חות מתקופה זו יש התייחסות מפורטת לכלי השיט הבריטיים בים התיכון וכן ולתמרונים בריטיים.

ידיעה מיום 23.1.49 מפרטת את חלוקת הצי הבריטי בים התיכון. הצי מתחלק לשלוש יחידות שונות: צי הים התיכון המזרחי המתבסס על נמלים ביוון וקפריסין, צי הים האדריאטי המתבסס על נמלים בטריאסט ואטליה המזרחית, צי צפון מערב הים התיכון המתבסס על נמלים בדרום צרפת ומערב אטליה. הדו"ח מציין כי כל יחידה מכילה שתי נושאות מטוסים, שתי אניות סוחר, 12 משחתות ו-6 'סלופים'. בנוסף לכך שתי שיטות צוללות, אנית אם ועוד כלי שיט קטנים יעגנו דרך קבע במלטה.⁶⁵ ידיעה קודמת, מיום 12.1.49 מציינת כי לעקבה הגיעה משחתת נוספת – 'ונוס', וכי לצי הים התיכון התווספו שני מוניטרים (אניה בעלת טונז' של 7850 – אניה קטנה יחסית לכח האש שלה. היא אניה בעלת שריון כבד מאוד ועיקר החשש ממנה הוא כיוון והיא משמשת להפגזת חופים ונמלים בזכות היותה שטוחה יחסית ולכן בעלת יכולת להתקרב לאזור המופגז.⁶⁶) הדו"ח מתייחס גם לכוחות וסוחרים בריטיים בקפריסין.

ידיעה נוספת מפרטת את מצבת הצי הבריטי בעקבה (שתי סירות טורפדו, ארבע סירות פריקה, ספינת גרר אחת ושתי סירות נחיתה הידיעה מציינת כי כוחות מצי הים התיכון צפויים להגיע לעקבה, כתגבור⁶⁷.

⁶³ שם, עמ' 818. וראה גם התייחסות של בן גוריון, יומן המלחמה, כרך ג', 16.1.49. עמ' 948-049.

⁶⁴ דו"ח יומי מס 10.12.48, א"צ 854/52/236.

⁶⁵ א"צ 73/52/75.

⁶⁶ א"צ, 73/52/75.

⁶⁷ א"צ מיום 23.1.49. 73/52/75.

למרות שהדו"חות כוללים מידע על כל הצי הבריטי בים התיכון, לא נראה כי היתה התכוננות ישראלית ללוחמה ימית בבריטים. העדיפות הימית הבריטית היא מובהקת, וקשה להעריך כי הצי הישראלי ראה עצמו כבעל יכולת להתמודד איתה. נראה כי החשש העיקרי היה מהנחתת כוחות יבשתיים ואולי מהפגזת חופים (ולכן ההתענינות הרבה במוניטורים, לדוגמא).

לאחר המלחמה, ביוני '49 התפרסם סיכום כוחו של הצי הבריטי, תוך התייחסות לשמות הכלים (ללא פירוט חימושן ומצבת כ"א שלהן). הדו"ח התייחס למשחתות, נושאות מטוסים, פריגטות, מוניטורים צוללות ואניות סיוור. הנתון היחיד למעט שמות הכלים התייחס לכלים הנמצאים באימון ולאילו הנמצאים בכוחות הרזרביים. לא הוגדר בדו"ח מה הוא מקורו אולם נראה כי הוא לקוח מפרסום בריטי רשמי, ולכן אין בו משום התכוננות אופרטיבית להתנגשות עם הבריטים. ידיעות בודדות על הצי הבריטי בים התיכון המשיכו להגיע גם אחר כך, אולם לא באופן אינטנסיבי. לדוגמא – ידיעות מאוגוסט '49 על מינויים בצי הים התיכון ועל תנועות הצי, בנוסף לידיעה מפורטת על תמרון ימי צפוי של ברית המערב – אין התייחסות לחופים סמוכים לארץ ישראל או לאיום מסוג כלשהו⁶⁸. וכן ידיעות על תמרון גדול של צי הים התיכון לניסוי ההגנה האוירית של הצי שהגיעו ביום 16.12.49. למרות שנכחות בריטית צבאית היתה בעקבה למעשה עד 1957, לא נתפס הצי הבריטי כמקור איום ישיר על ישראל.

מדי פעם כללו הידיעות גם מידע על ציי מערב נוספים (צרפתים, אמריקאים), בעיקר על תמרונים ועגינה, אולם נראה כי הידיעות אינן מצביעות על תחושת איום מצד ציים אילו. הידיעות היו בודדות, מאוד כלליות, וכולן הגיעו לקראת סוף '49, כלומר לאחר המלחמה⁶⁹. ידיעות נאספו גם על הצי הפקיסטני, ההודי, התורכי והעירקי, אולם לא באופו שיטתי המצביע על תחושת איום מבוססת.

⁶⁸ לקט ידיעות למפקדים מיום 15.8.49.

⁶⁹ לדוגמא: אמריקאים – 9.10.49, ביקור בספרד, פעילות של הצי השישי כולל נחיתה בהליקופטרים. 6.12.49 מינויים בצי המשמה בשישי בים היכון)

סיכום:

ערב מלחמת העצמאות היתה תחושת האיום הימי של הישראלים מוגבלת. עיקר החששות הופנה לכיוון הצי המצרי, הצי המפותח ביותר באזור. אולם החשש היה לכיוון של סיוע ימי למצור, הפגזת חופים או הנחתת כוחות יבשתיים. לא היתה כמעט התכוננות ללוחמה ימית של ממש. רמת חשש זה תאמה את היכולת המצרית כפי שהוערכה (וכפי שהוכח במהלך המלחמה, לאור מיעוט התקריות הימיות), וגם ליכולתו של הצי הישראלי הצעיר, שגם הוא לא היה בנוי ללוחמה ימית של ממש. ההתייחסות לכוחות ימיים ערביים אחרים (ערביי א"י, סוריה, לבנון) היתה מועטת – בעיקר כיוון *שלכוחות אלו לא היה צי ימי לוחמני כמעט בכלל.

הגורם הבריטי כגורם מאמן ומחמש היה מרכזי בתפיסת האיום הישראלית, שכן היה ברור כי הצמיחה מנקודת התחלה לא טובה של כל צי באזור תהיה מותנית בסיוע אירופי בנשק ובידע. כוחו של הצי הבריטי בתחום זה לא היה מוטל בספק.

המרץ אחר ידע ובעיקר התחמשות, הסתייע רבות בצי אירופה המותשים לאחר המלחמה העולמית. עודפי ציים הם שהיוו את עיקר הרכש. ההסתמכות הערבית על הצי הבריטי בעיקר היתה ללא ספק מאיימת ביותר. הרכש הימי הישראלי הסתמך בעיקר על עודפי מלחמה איטלקיים ועל רכש בארה"ב. ראשית פעולת הרכש (החל מפברואר '48) היתה לא מתוכננת על פי הגדרת יכולות חיל הים, אולם הרכש התמקד בעיקר בכלים יעודיים למשמר ולפעילות חופית כגון סיוע בפעולות נחיתה: פולשות, ספינות משמר. השמשת ספינות הצללים 'ווג'ווד' ו'אילת' – שתי הקורבטות שנכנסו לשירות פעיל ביוני '48, מילאו את הצורך המידי בכלים המתאימים גם ללוחמה ימית. דפוס רכש זה נובע גם מהמחשבה כי האיום הימי יהיה בעיקר איום של מצור ימי או של פעולת עזרה לכוחות היבשה, כולל הובלת כוחות ונחיתה, אבל גם מהערכת היכולות המקצועיות של כח האדם שעמד לרשות החיל. דפוס רכש זה גם תאם את התפקידים שיועדו מתחילה לכח הימי (ובעיקר בפלי"ם) שהתמקדו בפעולות חופיות בעיקר. החל מיולי '48 כבר הורגש שינוי בדפוס הרכש, בין היתר לאור התגברות החשש מקרבות ימיים עם המצרים. הרכש בארה"ב כלל גם ספינות טורפדו, שהן ספינות התקפיות בעיקרן. החל מאוקטובר כבר חוזק כח הקרב הימי ע"י הוספת שלוש קורבטות.